

Струганець Л. В.,
 доктор філологічних наук, професор,
 завідувач кафедри української мови та методики її навчання
 Тернопільського національного педагогічного університету
 імені Володимира Гнатюка

ЦИТАТНИЙ ВИМІР ПІЗНАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ¹

Визначення статусу поетичного тексту в системі жанрових різновидів художнього стилю, осмислення його структурно-функціональних, лексико-фразеологічних, лінгвокогнітивних особливостей – проблема давня, вивірена і часом, і стійкістю уваги дослідників. Попри те щороку мовознавчу бібліотеку поповнюють праці, які засвідчують: поетичний текст – це невичерпна, багатоаспектна щодо наукового осмислення царина, пізнання якої потребує постійного теоретико-методологічного оновлення, осучаснення напрацьованих за багатолітню історію методів аналізу, у вираженні термінології тощо. Таку націленість на нову лінгвософію поетичного тексту як феномену національної словесної культури, акумулятора інтелектуального досвіду засвідчує монографія Г. М. Сютя «Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття».

Переконливим аргументом щодо актуальності рецензованої праці Г. М. Сютя є невичерпність проблеми цитування в мові, в науці, в літературі, і – ширше – в мистецтві. Цю неперебутність свого часу лаконічно й вичерпно сформулював Р. Барт: «Світ – суцільний текст, в якому, куди не ступни – скрізь цитата». На свій конкретний об'єкт дослідження цю концептуальну для сучасної текстолінгвістики тезу дослідниця проектує в кількох вимірах: «Наскільки традиційною чи методологічно новою є проблема цитати й цитатності для сучасної стилістики тексту? Які аспекти сьогодні актуальні для розуміння “мовного народження” цитати, форматів її входження в нові мовно-літературні контексти й реінтерпретації в цих контекстах? Чи сумірні, ізоморфні між собою загальномовний і стильовий, мовно-поетичний виміри цитатності? Зрештою, чому так помітно активізувалася наукова увага до проблем цитатності в сучасній лінгвістиці, зокрема в стилістиці?» (С.283–284). Власне, ці питання й стали напрямними у цій праці, яка, попри високий фаховий рівень, залишається цікавою і доступною для сприймання найширшому колові читачів.

У вступній частині монографії Г. М. Сютя чітко окреслює мету своїх пошуків – «синтезувати апробовані традиційні (функціонально-семантичні) та новітні, неklasичні (рецептивний, прецедентний, лінгвосинергетичний) підходи до вивчення художнього тексту та його одиниць і запропонувати інтегративну лінгвокультурологічну модель опису цитати як складника цитатного тезаурусу української поетичної мови ХХ століття. У цій моделі обов'язковою умовою пізнання формально-структурних, семантичних, аксіологічних ознак інтегрованого в новий текст “чужого” слова є усвідомлення механізмів й урахування особливостей мовно-психологічного сприймання художнього твору» (С. 11). Звертаємо увагу на цей момент тому, що заявлений інтегративний підхід став не тільки новаторським інтелектуальним імпульсом, він уgruntував справді продуктивну методику рефлексій над феноменом цитати, дав змогу визначити й докладно описати лінгвокогнітивні,

мовно-структурні, комунікативно-прагматичні, функціональні параметри цитатних висловлень, зафіксованих у поетичній мові ХХ століття. В сукупності це створило надійну основу для побудови лінгвістичної моделі цитатності та умотивування новітнього поняття *цитатний тезаурус*.

Одна з принципових дослідницьких позицій, яку наскрізно простежуємо в монографії, становить акцентування ролі читача, сприймача тексту, адже саме від нього, від його культурного досвіду безпосередньо залежить множинність інтерпретацій смислів, закладених у твір автором. Цей момент вважаємо концептуально важливим з кількох причин. По-перше, він підтримує цілісність трактування поетичного тексту як сфери писемної інтелектуально-культурної комунікації, а його складників – як одиниць цієї комунікації. По-друге, він чітко засвідчує сформованість нового – рецептивного сегмента стилістичних досліджень. І це підкреслює узгодженість розвитку української лінгвістики зі світовою гуманітаристикою – текстолінгвістикою, феноменологією, рецептивною поетикою.

В обґрунтуванні теоретичних засад дослідження поетичного тексту як феномену лінгвокультури, на нашу думку, варто відзначити глибокий аналіз і новітнє філологічне (не тільки мовознавче!) об'єктивування трактату І. Франка «Із секретів поетичної творчості». Прочитавши його по-новому, з погляду становлення рецептивної стилістики, Г. М. Сютя переконливо доводить: праця українського мислителя була цілкомито суголосна з передовими європейськими психолінгвістичними, культурологічними теоріями кінця ХІХ століття. А сформульовані й розвинуті в ній новаторські ідеї «презентують прогресивне не тільки для свого, а й для нашого часу бачення глибинних психологічних механізмів творення й прочитання художнього слова в річищі *філософії активного сприймання твору* — як мовно-естетичної комунікації, діалогу автора і читача через текст» (С. 34).

Новітнім для філологічної спільноти стало ключове поняття рецензованої монографії – *цитатний тезаурус*. Випрацювавши на матеріалі поетичної мови ХХ століття теоретичні й практичні засади його наукової презентації, дослідниця формулює авторську дефініцію: «сформований у процесі пізнання текстів культури, зафіксований у свідомості мовців та апробований різностильовою, різножанровою і різночасовою усною та писемною мовною практикою корпус висловлень, надслівних образно-сміслових єдностей як вербальних акумуляторів знань про ці тексти» (С. 59). Цілісність і наповненість цього тезаурусу як словника засвоєних текстів національної культури – і фольклору, і класичної національної та світової літератури, і мови пісні, кіно, анімації, ідеології та ін. – дуже переконливо засвідчує додаток «Цитата в українській поетичній мові ХХ століття: джерела і тексти». У ньому кожен із читачів монографії не тільки виявить одиниці, якими ми й справді послуговуємося в щоденному усному і писемному спілкуванні, але й матиме змогу об'ємно побачити «історію» вживання цих ви-

¹ Рецензія на монографію: Сютя Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття / Галина Мирославівна Сютя. – К.: КММ. – 2017. – 384 с.

словлень у творах різних авторів. Цілоком логічно й суголосно нашому щоденному мовному досвідові в цьому міні-словникові відбито активність цитат фольклорних (*вже сонце низенько, вже вечір близенько..; засвіт встали козаченьки; розпрягайте, хлопці, коней..; на ясні зорі, на тихі води; дивлюсь я на небо, та й думку гадаю; ходить сон коло вікон*), біблійних (*споконвіку було слово; благословенна ти між жонами; блаженні вбогі духом; випити чашу до дна; відділяти кукіль від пшениці; продатися за тридцять срібняків*), літературних (*Еней був парубок моторний; висне небо синє..; доборолась Україна до самого краю; незлим тихим словом; з журбою радість обнялась; любить Україну; так ніхто не кохав..; чуття єдиної родини; усмішка твоя єдина, очі твої одні; бути чи не бути; безумству хоробрих співаймо пісню; в людині має бути все прекрасним...*), кінематографічних (*білий птах з чорною ознакою*), пісенних (*вечірній дзвін – багато дум наводить він*), ідеологічно маркованих (*бути колицатком і гвинтиком; вчитися, вчитися і ще раз вчитися*). Як бачимо, крім компонентного наповнення, цей словник–додаток інформативний також щодо діапазону джерел формування цитатного тезаурусу української поетичної мови. Докладно проаналізовані у III розділі монографії, ці джерела переконливо засвідчують природу цитатного тезаурусу як інтегративного, інтермедіального феномену.

Із погляду теорії цитатності безперечне теоретичне значення для сучасної української текстолінгвістики, зокрема для стилістики тексту та рецептивної стилістики, мають розроблені в монографії положення про розширення меж наукової рецепції цитати (від узятого в лапки, дослівно переданого і коректно паспортизованого уривка чужих думок до її осмислення як «одиниці художнього мовомислення, експонента культурного досвіду»), про лінгвокогнітивні механізми цитації, розглянуті в аспекті семантичного згоргання прецедентного тексту в цитату, про механізми запозичення і впливу як психолінгвальні чинники цитування.

Націленість авторки на вичерпне дослідження кожної цитатної одиниці – і в її внутрішньотекстовому функціонуванні (тобто в горизонтальному, лінійному контексті), і в культурному просто-

рі (тобто у вертикальному контексті, в семіотично-культурному універсумі) дало змогу вибудувати об'ємну функціональну модель цитатності. У цьому вимірі пізнавальними є спостереження й висновки щодо актуалізації та реактуалізації цитат як номінативних, оцінних, композиційно- текстотвірних, змістотвірних одиниць, як компонентів ігрової стратегії. Щодо останньої особливо імпонує таке твердження: «цитатно-інтертекстуальна гра у поезії має не так розважальний, як естетично-інтелектуальний характер» (С. 280).

Загалом робимо висновок про те, що монографія Г. М. Сюти – це оригінальне самостійне дослідження, виконання якого вимагало від авторки енциклопедичної ерудиції. Опрацювавши значну кількість і наукових, і поетичних джерел, вона презентувала новітню стилістично-лінгвокультурологічну концепцію цитатності. Приймаючи і сприймаючи її, пересвідчуємося: цитата – це універсалія сучасного мовомислення, одиниця мовно-художньої пам'яті, носій попередніх знань і «чужого», але вже освоєного досвіду, мовний знак збереження традиції, активна одиниця комунікації. Й у всій цій багатовимірності, багатогранності це насамперед компонент культурної свідомості людини і «голос культурного діалогу», адже цитати народжуються культурою, функціонують у культурі і впливають на її подальший розвиток.

Звичайно, як і кожна наукова студія, рецензована праця могла б в окремих моментах бути посилена. Наприклад, на нашу думку, в майбутньому варто розширити жанрові межі досліджуваної поезії і залучити до розгляду поетичні пародії, де вживання цитат, ментально-оцінне опертя на них є жанровою вимогою. Також не завжди послідовно дотримано принципу «цитатного інваріанта» в додатку-словнику. Однак ці міркування тільки підкреслюють перспективність поглиблення започаткованого в цій монографії напрямку дослідження. Адже на загал сьогодні маємо нову працю – глибоку, фахову, цікаву не тільки для лінгвістів і гуманітаріїв, але й для значно ширшого кола мовців, не байдужих до культури й естетики висловлення, чутливих до влучності слів, «які колись уже були чиймись»...